

16-18. YÜZYILLARDA İSTANBUL'DA ÜRETİLEN KUMAŞLARDA BİTKİSEL BEZEMELERİN İNCELENMESİ

A Study of the Vegetative Figures on Textiles Manufactured in Istanbul
During The 16-18th Centuries

H. Feriha AKPINARLI*, Zeynep BALKANAL**

Özet: Kumaş dokumacılığını teknik, araç-gereç, renk, motif ve kompozisyon açısından incelemek mümkündür. Kumaş sanatında en belirgin özellik motif özelliğidir. Motifleri bitkisel, geometrik, figürlü, nesnel ve sembolik olarak gruplayabiliriz. 16-18. yüzyılda üretilen kumaşlarda en belirgin bezeme şekli bitkisel ve geometrik bezemelerdir.

Bu çalışmada 16-18. yüzyıllarda İstanbul'da üretilen kumaşlarda görülen bitkisel bezemelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma tarama yöntemi ile yapılmış ve 51 örnek incelenmiştir. 16-18. yüzyıllarda İstanbul'da dokunan kumaşlarda bitkisel bezemeler en çok kullanılan bezeme türü olmuştur. Bitkisel bezemeler yalnız veya diğer bezeme türleri ile kompozisyonlar oluşturmuştur. Rumi, palmet, hatayi, lotus, lale, karanfil, sümbül, gül, nar, elma, saz üslubu, Türk Rokokosu, çınar yaprağı, hançer yaprağı, kozalak, ağaç ve çark-ı felek en önemli bitkisel motifleridir. Bu motifler kumaşlarda bazen tek başlarına bazen de birkaç motif bir arada kullanılmıştır. Çalışmada bitkisel motiflerin kullanıldığı bezemeler örneklerle detaylı olarak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Osmanlı, Kumaş, Bitkisel Bezeme

Abstract: The fabric weaving can be examined in terms of techniques, equipment, colors, patterns and compositions. The most prominent feature of the textile art is figure feature. Figures can be grouped as a vegetative, geometric, figurative, transitive and symbolic. The most prominent figures on textiles manufactured in 16-18th centuries are vegetative and geometric figures.

The aim of this study is the investigation of vegetative figures on textiles manufactured in Istanbul during the 16-18th centuries. A study was done by using the scanning method and 51 samples investigated. The most used figures on textiles manufactured in

* Doç.Dr., Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi El Sanatları Eğitimi Bölümü, Türkiye.

** Yrd.Doç.Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Türkiye.

Istanbul during the 16-18th centuries are vegetative figures. Vegetative figures were formed compositions with or without other figures. The most important vegetative figures are Rumi, palmet, hatayi, lotus, tulip, clove, hyacinth, rose, pomegranate, apple, sytle of saz, Turkish Rokoko, sycamore leaf, dagger-leaf, cone, tree, the whell of fortune. These figures were used single or together with the others. In this study vegetative figures explained in detail with samples.

Key Words: *Istanbul, Ottoman, Textile, Vegetative Figures*

Giriş

Dokumacılık sanatı bir bölgede geçmişte ve günümüzde yaşayan ulusal kültürün bir parçasıdır. Halkın duygusunu, düşüncesini ve ekonomik gücünü yansıtmaktadır. Böylece dokumacılık maddi kültürün en önemli ürünleri olarak değerlendirilmektedir. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak, örtünmek ve korunmak amacı ile yapılan dokumacılık sanatı çevre şartlarına göre değişiklikler gösteren toplumun duygularını, sanatsal beğenilerini ve kültürel özelliklerini yansıtır hale gelerek "geleneksel" özellikler kazanmıştır. Bu geleneksel yapıyı oluşturan en önemli unsur dokumaların üzerinde bulunan motiflerdir (Akpınarlı, 2008: 1).

Geleneksel giysilerimizin yapımında kullanılan dokumalar en eski medeniyetlerden günümüze kadar gelişerek devam etmiştir. Göktürk, Hun, Uygur gibi Türk toplulukları göçebe çadır yaşamında dokumacılık geleneğini en iyi şekilde sürdürmüş, ipekli dokumaları para yerine ticarete kullanmışlardır (Akpınarlı, 1996: 11).

Dokumacılığın büyük medeniyet merkezleri olan Mısır, Mezopotamya, Hindistan, Çin, Orta Asya ve Anadolu'da geliştiği yapılan kazılar sonucunda elde edilen bulgulardan anlaşılmaktadır. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde yüzyıllar önce atalarının temelini atmış olduğu ve sonraki çeşitli medeniyetlerin zenginleştirdiği bir dokumacılık bulmuşlardır (Yağan,1978: 52). 1962'de Çatal Höyük'te yapılan kazılarda Neolitik çağa ait (M.Ö. 6000) bezayağı örgüsü ile dokunmuş en eski kumaş parçaları bulunmuştur (Yağan, 1978: 52; Aytaç, 1982: 156; Akpınarlı,1996: 12).

Ekonomik, ticari, sosyal nedenlerden dolayı dokuma sanatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselmesine paralel olarak gelişmiş ve dünyada eşine rastlanmayan bir düzene ulaşmıştır. Zamanla imalat çeşitlenmiş, zenginleşmiş ve güçlü bir sanat kolu haline gelmiştir (Gürsu, 1988: 17). Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra sarayda gelişen ölen sultanların giysilerini bohçalayarak saklama

geleneği, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi kumaş sanatını 15. Yüzyılda kısa bir boşluktan sonra 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıl başlarına kadar kopmadan izlememize olanak sağlamaktadır (<http://www.fussilet.com/osmanlida-giyim-t31805.0.html>, 20.07.2009).

Altın ve gümüş tellerle dokunmuş ipek kumaşlar, Osmanlı İmparatorluğunun saray hayatında önemli yer tutmuştur. Kumaşlar sadece ihtiyaç için değil, manevi bakımdan da önem taşımış, İmparatorluğun kuvvet ve görkemini yansıtan bir simge haline gelmiştir. Saray törenlerinde yolları ve çevreyi süslemek için kumaşlar kullanılmıştır. Sultan'ın yabancı ülke hükümdar, devlet adamları ve misyonlarına verdiği hediyeler arasında saray kumaşları en ön sırayı almıştır (Gürsu, 1988: 17).

16. Yüzyılda İstanbul dokuma merkezi olarak gelişmeye başlamış, ancak en eski dokuma merkezi olan Bursa önemini devam ettirmiştir. İstanbul saray atölyelerinde dokunan dokumaların çözgü ipliklerinin Bursa'da hazırlandığı arşiv kayıtlarında belirtilmektedir. 16. Yüzyılın ikinci yarısında İstanbul telli ipekli dokumaları ile Bursa ise çatma dokumalarıyla uzmanlaşmıştır (Gürsu, 1988: 19; Dalsar, 1960: 21).

Osmanlı İmparatorluğu'nda kumaş sanatı İmparatorluğun siyasi ve ekonomik hayatına paralel olarak 16. ve 17. Yüzyıllarda bir cihan devleti olan İmparatorluğun görkemini göstergesi olarak teknik ve sanatsal yönlerden en mükemmel çağını yaşamıştır. Osmanlı dokumacılığı, 15. Yüzyılda başlayarak, 16. Yüzyılda Klasik dönemin örneklerini vermeye devam etmiştir.

İstanbul ve Bursa'nın yanı sıra bazı bölgeler ve şehirler değişik dokumalarıyla ün yapmışlardır. Batı Anadolu'da Bergama, Soma, Denizli pamuklu dokumalarıyla, Ankara "sof" adı verilen yünlüleriyle, Sakız Adası yine atlas kumaşlarıyla, Amasya "benek" adı verilen desenli kumaşlarıyla ünlenmiştir (Akpinarlı, 2008: 1).

16. Yüzyıl ortasından itibaren İstanbul'da faaliyete geçen saray atölyesine devlet sahip çıkmıştır. Bilhassa altın ve gümüş tellerle dokunan ağır ipekli kumaş dokumacılığını kendi tekeli altında tutmak istemiştir. Ancak belirli şartlar altında diğer atölyelere izin verilmiştir. 1550'den itibaren İstanbul saray atölyesinde dokunan "seraser, zerbaft, şah-ı benek" gibi kumaşlarda kullanılan kıymetli altın ve gümüş tellerinin israfını önlemek ve kalitesini korumak için sık sık kanunlar çıkarmışlardır (Gürsu, 1988: 42).

"Osmanlı döneminde dokunmuş olan kumaşların türleri çok fazladır. Bu dokumalar ülke, şehir, malzeme ve tekniklerine göre isimlendirilirler;

Dokunduğu ülkeye göre; Halep Kumaşı, Şam Kumaşı

Dokunduğu yer ve tekniğe göre; Bursa Kadifesi, Üsküdar Çatması, Ankara Sofu, Bilecik Çatması

Dokunduğu yer ve kullanım yerine göre; Trabzon Kuşağı

Usta ya da bir başkasının adıyla adlandırılanlara göre; Selimiye, Mecidiye, Ahmediye

Dokuma tekniğine göre; Tafta, Kutnu, Kadife, Atlas

Tekniğe ve malzemesine göre; Kutnu, Telli, Taraklı Atlas, Telli Hatayi

Renk sayısına göre; Serenk, Hefrenk

Desene göre; Benekli, Deve Tabanı, Çınarlı Hatayi'dir“ (Gürsu, 1988: 21, Akpınarlı, 1996: 14-15).

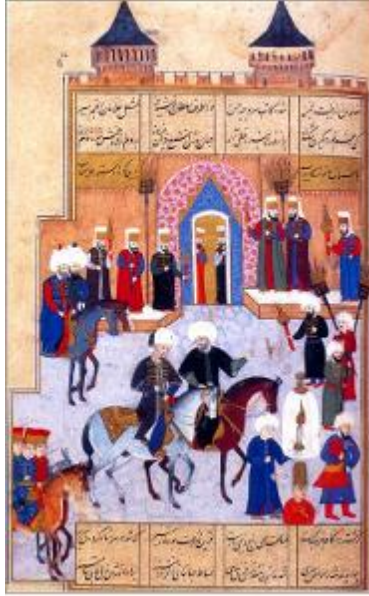
Desenli ipekli kumaşlar, Osmanlı devletinin en güçlü ve en karakteristik sanat ürünleri arasında yer alırlar. Diplomatik hediye olma özellikleri ile ipek kumaşlar yabancılar gözünde Osmanlının gücünü temsil eder duruma gelmiştir. Diğer taraftan ipekli kumaşlar, Osmanlı devlet törenlerinde ve yüksek sınıf kültürü içinde statü gösteren ve devlet görevlilerinin ödeneklerinin bir bölümünü oluşturan önemli bir role sahiptir (Atasoy, Denny, vd. 2001).

17. Yüzyıldan itibaren dokumaların kalitesi azalmış, ekonomik durum bozulmaya başlayınca kıymetli madenlerin kullanımı yasaklanmıştır. III. Selim devrinde, 1758 yılında Üsküdar Ayazma Camii civarında kurulan atölyede kısa süreli de olsa kumaş sanatı canlandırılmaya çalışılmıştır (<http://www.perdeciler.com>, 27.07.2009). İpek ipliğin ve telin kalitesinin düştüğünü bildiren mahkeme kayıtlarına rastlanmaktadır. 18. Yüzyılda da bu düşüş devam etmiştir. Dokumacılıkta yeni isimlerle bir takım kumaşlar üreilmeye başlamıştır. Selimiye, Üsküdar çatması vs. gibi. Kumaş sanayinin gerilemesi Osmanlı İmparatorluğu'nun bozulmuş olan siyasi ve ekonomik durumuyla şüphesiz bağlantılıdır. Ayrıca Avrupa'da 1786 yılında Jakar adlı bir mühendisin eski tezgâhlara yenilikler getirmesi bu sanayide büyük bir çığır açmıştır. Avrupa'da kumaş üretiminin artması, Türk pazarlarını da doldurması, el tezgahlarının durmasına yol açmıştır (Tezcan, 1984: 54-55).

Nakkaş Osman tarafından yapılmış minyatürlerdeki şahısların kaftan kumaşları, resmigeçitte lonca üyelerinin ellerinde taşıdıkları, yollara serdikleri “payendaz” adı verilen kumaş örtülerinin bezemeleri dönemin kumaş çeşitleri, desenleri ve nerelerde, nasıl kullanıldıklarına dair çok iyi bilgiler verir (Şekil 1).

Eserin metninde töreni tarif ederken kumaşlarla ilgili açıklama vardır. Darüssade kapısına kadar seraser, diba, zerbaft, atlas, kemhaların kucak kucağa taşındığı ve yerlere payendaz serildiği yazılmıştır (Öz, 1946: 18).

Osmanlı imparatorluğunda kumaş sanatı imparatorluğun siyasi ve ekonomik durumuna paralel olarak 16. ve 17. Yüzyıllarda teknik ve sanat yönünden en mükemmel çağını yaşamış ve çeşitli değişikliklerle 18. Yüzyılda da devam etmiştir.

Şekil 1. Bab-ı Hümayun, Şehinşehname'den, Nakkaş Osman, 16.Yüzyıl
(http://www.hatdergisi.com/miniyatur_osmanli.htm, 23.07.2009)

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada 16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da üretilen kumaşlarda görülen bitkisel bezemelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, tarama yöntemi ile yapılmıştır. Araştırmanın evreni 16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da üretilen bitkisel bezemeli kumaşlardır. Bu evrenden Topkapı Sarayı Müzesi'nde 29 adet, Konya Mevlana Müzesi'nde 3 adet, Victoria and Albert Museum'da 8 adet, The Metropolitan Museum of Art'da 3 adet, Museum of Fine Arts'da 2 adet, Benaki

Müzesi'nde 1 adet, Washington Textile Museum'da 1 adet, yurtdışı özel koleksiyonda 1 adet, literatürde bulunan 3 adet kumaş örnekleri olmak üzere toplam 51 adet kumaş araştırmanın örneklem grubunu oluşturmuştur. Örneklem olarak alınan dokuma kumaş örneklerinin İstanbul'da dokunmuş olduğuna dair kayıtlar kesin elde edilemediğinden bazı örnekler İstanbul dışındaki illerde (Bursa vb.) dokunmuş olabilir.

Osmanlı Kumaşlarında Bitkisel Bezemeler

Türk süsleme sanatının en büyük başarısı 16. Yüzyıl ortalarından itibaren bütün sanat dallarındaki eserleri süsleyen gözleme dayanan natüralist üsluptaki çiçek ve bitkisel bezemelerdir (Gürsu, 1988: 23).

Süsleme sanatının dönemlere, milletlere göre damgasını vuran en belirgin ortak özelliği motiflerdir. 15-17. Yüzyıllar süsleme sanatlarımızın her alanda en üstün seviyesine ulaştığı bir dönem olmuş ve buna paralel olarak süsleme motiflerimizde de büyük bir zenginlik görülmüştür (Akpınarlı, 2008: 1).

Kaynaklara göre 14. Yüzyıldan itibaren dokunan Osmanlı kumaşlarında kullanılan renk sayısının az ve desenlerin büyük olduğu söylenebilir. 15. Yüzyılda renklerin çeşitlendiği ve desenlerin küçüldüğü dikkati çekmektedir. 16. Yüzyılda motifler çeşitlenerek lale, karanfil, şakayık, narçiçeği gibi natüralist çiçek, bulut ve benek motifleri de kullanılmaya başlanmıştır. “Zamanla bunlara hurma ağacı, asma dalı, çınar yaprağı motifleri eklenmiştir” (Gürsu, 1988: 57). Kumaşlardaki motif ve kompozisyonlar diğer dokuma türleri (halı, kilim vb.), çini, taş vb. eserlerde de görülmektedir.

14-16. Yüzyıl kumaş sanatı desen özelliği, kalite ve işçilik bakımından doruğa ulaşmıştır. Dokumada kullanılan altın ve gümüş teller kumaşın değerini bir kat daha artırmıştır (Tezcan, 1984: 54).

Anadolu'nun hemen her yöresinde kendine özgü yapılan dokumacılık sanatı, motiflerin işlendiği en önemli alanlardan biridir. Motifler sevinci, mutluluğu, üzüntüyü, kederi, özlemi, gücü, olayları, olguları anlatmaktadır. Dokumacılıkta kullanılan motiflerin konularını; geometrik bezemeler (üçgen, kare, verev çizgi vb.), bitkisel bezemeler (ağaç, yaprak, çiçek vb.), figürlü bezemeler (kuş, akrep, insan, vb.), nesneli bezemeler (ibrik, cezve, sandık vb.) ve sembolik (soyut) bezemeler (sığır sidiği, kuş cırnağı, deve gözü, eli belinde vb.) olarak gruplandırabiliriz (Akpınarlı, 2009: 20).

Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu zamanında yapılan eserlerdeki bezemeler, Türk bezeme sanatının altın devridir. Bu dönemlerde bezeme çalışmaları bilimsel bir alana kaydırılmış, daha güzelini yapma çabası gösterilmiştir. Selçuklular ve onları izleyen Anadolu Beylikleri zamanında bezeme sanatı, okullarda ve ilgili atölyelerde öğretilmiştir. Daha sonra Osmanlılar döneminde bu çalışmalara İstanbul Sarayı'nın nakışhanesi de katılmıştır (<http://www.forumturkiye.com>, 20.07.2009).

17. Yüzyılın ilk yarısında, sanat kollarında daha bir canlılık, çeşitlilik göze çarpar. Klasik dönemin natüralist üsluptaki çiçek ve bitkisel bezemeleri aynı başarı ile kumaş desenlerine uygulanmış fakat kullanım tarzında ve yerleştiriliş biçiminde bazı değişiklikler olmuştur. Nakkaşlar 16. Yüzyıl tutucu hatlarından çok, zengin, abartılmış, barok görüş içeren desenler yaratmışlardır. Bu dönemde kumaşlarda karanfilin çeşitli şekilleri çok kullanılmıştır (Gürsu, 1988: 108).

18. Yüzyılda ise kumaş sanatında, geçen yüzyıllara nispetle belli bir gerileme görülür. Lâle Devri'ni başlatan Sultan III. Ahmed, gümüş sırmalı kumaşların yapımını, verdiği bir fermanla yasaklamıştır. Devrin minyatürlerinde de kaftanlar desensizdir. Ancak saray için dokunanlarda, altın ve gümüş tellerin kullanılmasına izin vermiştir. Türk rokokosu denilen bir süsleme üslubu görülmektedir. Natüralist çiçek desenleri renk hareleri ile boyut kazanmıştır. Fiyonklu çiçek demetleri ve çelenkler Avrupaî etkiler olarak süslemeye katılmıştır (Yetkin, 1993: 341).

Bitkisel motifler, kendi içerisinde Rumi, palmet, lotus, çiçek, meyve motifleri ile diğer motifler olmak üzere gruplandırılabilir.

16-18. Yüzyıl İstanbul Kumaşlarındaki Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi

Örneklem olarak alınan 51 adet bitkisel bezemeli kumaş örneklerindeki en önemli motifler incelenmeye alınarak özellikleri açıklanmıştır:

Rumi: Selçuklular döneminden 20. Yüzyıla kadar Türk süsleme sanatında sürekli kullanılan bir bezemedir. Rumiler, gerek kendi başlarına gerekse hatayî gibi diğer motif türleriyle kademeli olarak uygulanıp sınırsız kompozisyon üretme olanağı sağlamışlardır (Çağman, 1983).

Geleneksel Rumi motifleri 16. Yüzyıl kumaş desenlerinde fazla kullanılmamıştır (Gürsu, 1988: 44). 15. Yüzyıldan itibaren Uzakdoğu kökenli hatayî çiçekleri bazen yalnız, bazen Rumi ve bitkisel motiflerle beraber, kıvrım dallar üzerinde kullanılmışlardır (Gürsu, 1988: 23). (Şekil 2-3) Motifin zoomorfik esaslara dayandığı ve kuşkanatlarında zamanla değişiklikler göstererek bu şekli aldığı fikrinin

yanında bunun bitkisel kaynaklı olduğu iddiası da yer alır (Gürsu, 1988: 161, Öz, 1951: 213).

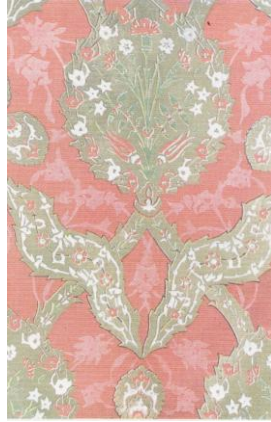
Şekil 2. Bantları rumilerle birleştirilen kemha kumaş 16. Yüzyıl Konya Mevlana Müzesi (Gürsu, 1988: 76)

Şekil 3. Desen konturları rumi olan kemha kumaş 17. Yüzyıl The Metropolitan Museum of Art (Gürsu, 1988: 116)

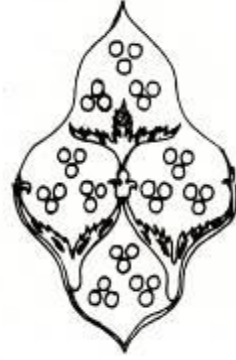
Şekil 4. Bantları rumilerle birleştirilen kemha kumaş 16. Yüzyıl Victoria and Albert Museum (Gürsu, 1988: 80)

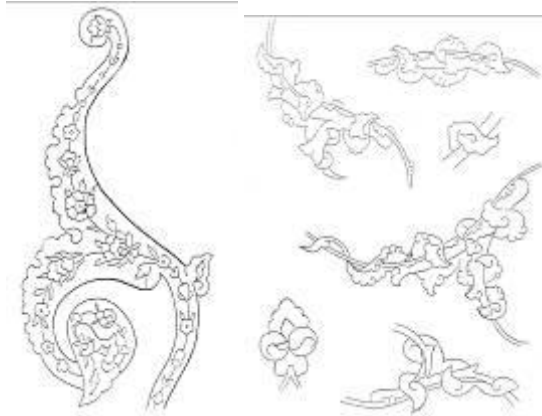
Şekil 5. Rumi motifli kemha kumaş 16. Yüzyıl Topkapı Sarayı Müzesi (Öz, 1951, Gürsu, 1988: 80)

Şekil 6. Rumi motifli serenk kumaşından Yavuz Sultan Selim'in Kaftanı
16. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
(Tezcan, 2002: 20)

Şekil 7. Rumi motifli serenk kumaşından Yavuz Sultan Selim'in Kaftanındaki desen
16. Yüzyıl
(Gürsu, 1988: 45)

Şekil 8. Çeşitli Rumi motifleri
(Keskiner, Türk Motifleri: 35-42)

Palmet: En basit şekliyle laleye benzeyen palmet, farklı formlara olanak vermesiyle bezemede oldukça yaygın kullanım alanı bulmuştur. Palmiye yapraklarından esinlenerek yapılan bezeme türüdür. Değişik biçimlerde karşımıza çıkan bu motif klasik anlamda, uçları aşağıya kıvrık, karın kısmı şişkin iki yan yaprak ve bu yaprakların orta kısmında yer alan küçük bir tepe yaprağından oluşmaktadır. Palmetin bezemede en çok rastlanan bu formlara sahip şekli dışında, yelpaze gibi dilimlenip, tam açılmış olanı ile en alt yaprağı aşağıya doğru uzamış serbest şekilli palmet motiflerinin de süslemede kullanıldığı görülür. Mısırlılar, Mezopotamyalılar ve Yunanlılar palmet türü bezemeyi çok kullanmışlardır (<http://www.bezemesanati.com>, 24.07.2009).

Palmet motifi Türk sanatına, kendi zevkine uydurulmuş olarak, bazen yalnız, bazen rumi ve lotus motifleri ile beraber çeşitli kompozisyonlar içinde başta mimari süsleme olmak üzere birçok sanat kollarında uygulanmıştır (Gürsu, 1988: 162).

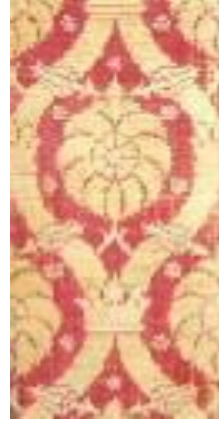
Şekil 9. Rumi, hatayi ve palmet motifleri bulunan serenk kaftan
16. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi

Şekil 10. Rumi, hatayi ve palmet motifleri bulunan serenk kaftan
16. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
(Öz, 1950, Gürsu, 1988: 79)

Şekil 11. Palmet motifli çatma kumaş
16. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
(Gürsu, 1988: 80)

Şekil 12. Palmet motifli kemha kumaş
16. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
(Gürsu, 1988: 81)

Hatayi: Türk bezeme sanatının başlıca motiflerindedir. Orta Asya'dan gelen ve Çin sanatının etkisi altında gelişen genellikle stilize (tarzı belli olmayan) çiçek, yaprak ve goncalarının ele alındığı bir süsleme tarzıdır. Çoğu kez asırları belli olmayacak derecede stilize edilerek bütün süsleme alanlarında kullanılmış ve giderek büyük bir üsluplaşmaya yol açmıştır.

Nilüfer, şakayık, ve çiçek tomurcukları ve meyvalarının üsluplaştırılmış şekilleri genellikle hatayi terimi ile belirtilir. Hançer yaprakları ile beraber bu biçimlere yer veren süslemelere hatayi üslubu denilmektedir.

Ferit Devellioğlu Osmanlıca Türkçe Lügatı'nda hatayi yi süslemede, açılmış lotusu andıran bir çiçek motif ve tezhip de birbirine geçmiş spiral dallardaki çiçek motiflerinden teşekkül eden süsleme tarzı, olarak tanımlamaktadır.

Hatayilerin üstten görünenlerine penç denildiği gibi merkezsiz hatayilerde denir. Hatayi motif çoğu kez simetrik bir tarzda çizilir ancak; bazen bunların orta kısımlarına simetriği bozacak şekilde yaprak ve kıvrımlarda konular. Çiçeklerin kendi üstlerine doğru kıvrılan yaprakları üslubun özelliğini taşımaktadır. Diğer motiflerin eşliğinde olduğu gibi yalnız başlarına da kullanılmışlardır. Dönemlerine göre farklı özellikleri vardır. Genellikle kendi hatlarında devam ederek diğer desenlere karışmazlar.

16.yy 'da saray nakkaşhanelerinin başında bulunan Karamemi'nin meydana getirdiği natüralist üslup ve şahkulu tarafından yaratılan saz yolu etkisinde stilize tabiat öğelerinin zenginleştiği, ebatlarının büyüyerek yapraklarının çoğaldığı görülmektedir. Bu dönemde hatayinin en seçkin ve güzel örnekleri verilmektedir (Bostancıoğlu, 2008).

Şekil 13. Rumi, hatayi ve stilize çiçek motifli çatma kumaş
16. Yüzyıl
Victoria and Albert Museum
(Gürsu, 1988: 98)

Şekil 14. Hatayi motifli seraser kumaştan şalvar
17. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
(Tezcan, 1997: 51)

Lotus: Bir su bitkisinin çiçeğinin üslûplaştırılmış görüntüsü olan lotusun çiçeğinin kaynağı Mısır olarak bilinir. Türk süsleme sanatı içinde sürekli yerini almış olan lotus-palmet-Rumî motifleri İslâmiyet'in Türklere kazandırdığı bitkisel motiflerdir (Cantay, 2008: 33).

Lotuslar, temelde palmet gibi dik bir eksen üzerinde simetrik iki yaprak ve bu yapraklar arasında bir tepe yaprağından ibarettir. Ancak yaprak alt kısımlarının şişkin olmayışı ve uzun bir sapa sahip olması lotusu palmetten ayırtan en belirgin özelliklerdir (www.diyadinnet.com, 21.07.2009).

Şekil 15. Lotus çiçeği motifli ipek kumaş
16. Yüzyıl

Museum of Fine Arts, Boston

(<http://www.tcoletribalrugs.com/article59Silk&Wool.html>, 19.08.2009)

Lale: Türklerin Avrupa'ya tanıttığı bu çiçek, zamanla gerek Osmanlı İmparatorluğu'nda, gerekse çeşitli batı ülkelerinde çok sevilmiş, ekonomik ve sosyal hayatı etkilemiştir (Demiriz, 1980: 285, Gürsu: 1988: 164).

Lale Osmanlı sanatında kullanılan ilk çiçektir. Lale motifi, Arap harfleriyle yazılışında kullanılan harflerin yer değiştirmesi ile "Allah" kelimesine dönüşebilmektedir (Görünür, Ögel, 2006: 65). Bunun için kumaş desenlerinde lalenin kullanılması bir anlam kazanmıştır. Kumaş desenlerinde lale ya tek olarak ya da karanfil, sümbül, gül gibi diğer çiçeklerle oluşturulan kompozisyonlarda kullanılmıştır.

16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kumaş desenlerinde, bilhassa oval madalyonlar içinde diğer çiçeklerle birlikte, değişik formlarda etkinliğini sürdüren lale motifi, 18. Yüzyılın başında "Lale Devri" diye anılan dönemde diğer süsleme sanatlarına nazaran kumaş desenlerinde az kullanılmıştır (Gürsu, 1988: 164).

Şekil 16. Lale motifli çatma kaftan
16. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi

Şekil 17. Lale motifli çatma yastık yüzü
18. Yüzyıl
Victoria and Albert Museum
(Gürsu, 1988: 175)

Şekil 18. Lale motifli kemha kolluk
16. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
(Gürsu, 1988: 100)

Şekil 19. Lale motifli çatma kumaş
16. Yüzyıl
Benaki Müzesi
(Gürsu, 1988: 59)

Karanfil: Karanfil motifi başta lale olmak üzere sümbül ve gül motifleri ile beraber Türk kumaşlarında çok kullanılan bir çiçektir.

Karanfil 16. Yüzyıl sonlarında bilhassa 17. Yüzyılın ilk yarısında kumaş desenlerinde çok sevilerek kullanılmıştır. Natüralist üsluptaki karanfil motifi 17. Yüzyılda bazı stilizasyonlara uğrayarak yelpaze palmeti şeklini almıştır. Karanfil palmetleri bilhassa çatma kumaşların en başta gelen deseni olmuş ve lale motifinden daha fazla kullanılmaya başlanmıştır (Gürsu, 1988: 164).

Şekil 20. Yelpaze biçiminde karanfilli çatma kumaş
16. Yüzyıl
H. Bartels Koleksiyonu, Bonn

Şekil 21. Yelpaze biçiminde karanfilli çatma kumaş
17. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
(Gürsu, 1988: 126)

Topkapı Sarayı Müzesi'nde ve Benaki Müzesi'nde bulunan aynı desenli çatma yastık yüzlerinde değişimli yerleştirilmiş yelpaze karanfil palmetleri natüralist üsluptaki karanfil ve lalelerle zengin bir dolgu içerir. İki baştaki nişli bölümler stilize gül ve yaprakları ile çok zengin bir görünüm arz eder (Gürsu, 1988: 153-154). (Resim: 11-12)

Şekil 22. Yelpaze biçiminde karanfilli çatma yastık yüzü 17. Yüzyıl Topkapı Sarayı Müzesi (Gürsu, 1988: 172)

Şekil 23. Karanfil motifli kadife yastık yüzü 17. Yüzyıl The Metropolitan Museum of Art Theodore M. Davis Koleksiyonu, 1915 (<http://www.metmuseum.org>, 20.07.2009)

Şekil 24. Yelpaze biçiminde karanfilli kemha kumaş 17. Yüzyıl Topkapı Sarayı Müzesi (www.turkishculture.org, 20.07.2009)

Şekil 25. Karanfil motifli I. Ahmed'in Kaftanı 16. Yüzyıl (Tezcan, 2002: 17)

Şekil 26. Karanfil motifli I. Ahmed'in Kaftanından detay 16. Yüzyıl (Tezcan, 2002: 17)

Sümbül: Natüralist üsluptaki sümbül motifleri gerek lale, karanfil, gül ile değişik kompozisyon şemalarında olsun, gerekse az da olsa kendi başına kumaşları süslemiştir (Gürsu, 1988: 164). Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan Sultan II. Selim'e ait şalvarda soğanları ile beraber sümbül motifleri natüralist bir tarzda sıralanmıştır. Motif araları yıldız ve ay motifleri ile tamamlanmıştır.

Şekil 27. Sümbül motifli kemha II. Selim ait şalvar 16. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
(Öz, 1950, Gürsu, 1988: 54)

Gül Motifi: 16. Yüzyılın ikinci yarısı ve 17. Yüzyılın ortalarına kadar lale, sümbül ve karanfille beraber kompozisyonlarda yer alan gül motifi, 17. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha ön plana geçmiştir. Dalından yeni kopmuş olgun güller kumaş desenlerinde kullanılmıştır. 18. ve 19. Yüzyıllarda Türk rokoko üslubundaki desenlerde en başta gelen çiçek motifi olmuştur (Gürsu, 1988: 164).

Şekil 28. Gül motifli kemha çocuk kaftanı
16. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi

Nar Motifi: Tekstil desenlerinde yer alan “Nar motifi” de sadece bir biçim birim olmasından öte, efsanelerden uzanan sembolik değerleri ile kumaşlara görkemli bir zenginlik getirmiştir. Dekoratif niteliği nedeniyle nar meyvesi ve çiçekleriyle beraber motif olarak kumaşları süslemiş, “efsanelerin ve cennet meyvesi” özelliğini bu desenlerde tüm ihtişamı ile yansıtmıştır (Arık, 2009: 588).

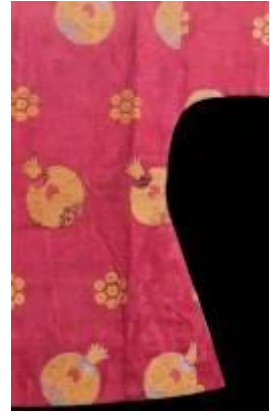
15. Yüzyıldan itibaren Türk kumaşlarında görülen bir motiftir. 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren nar motifi daha natüralist bir tarzda kumaşları süslemiştir. Türk sanatkârları bu motifleri kullanmaya başladıktan sonra bunları stilize ederek sonsuz çeşitlemelerle süsleme kaynaklarını zenginleştirmişlerdir. Stilize edilen motiflerin alanları başka motifler ile bezenerek, örneğin; bir nar motifinin üzerinde ufak çiçekler, sümbül, benekler, yapraklar görülebilir (Arık, 2009: 589).

Şekil 29. Nar motifli ipek çocuk kaftanı
17. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
(Arık, 2009: 591)

Şekil 30. Kaftandan detay (nar motifi)
(Arık, 2009: 591)
(www.turkishculture.org,
20.07.2009)

Şekil 31. Nar motifli ipek çocuk kaftanı
17. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
(www.turkishculture.org,
20.07.2009)

Şekil 32. Nar motifli Osmanlı kumaşı
16. Yüzyıl
The Metropolitan Museum of Art
(www.metmuseum.org,
20.07.2009)

Şekil 33. Nar motifli kemha kumaş
16. Yüzyıl
Victoria and Albert Museum
(Gürsu, 1988: 77)

Şekil 34. Nar motifli kemha kumaş
16. Yüzyıl
Konya Mevlana Müzesi
(Gürsu, 1988: 100)

Şekil 35. Kıvrık iri yaprakların kavradığı nar motifli seraser kaftan
18. Yüzyıl Topkapı Sarayı Müzesi

Elma Motifi: Bilhassa çinilerde uygulama alanı bulmuş olan natüralist üsluptaki elma ağacı motifi, kumaş deseninde de az da olsa kullanılmıştır (Gürsu,1988: 164).

Şekil 36. Elma motifli kemha kaftan
16. Yüzyıl Topkapı Sarayı Müzesi
(Gürsu, 1988: 102)

Şekil 37. Elma motifli gelinlik kumaş
18. Yüzyıl Topkapı Sarayı Müzesi
(Öz, 1951, Gürsu, 1988:141)

Saz Üslubu: Saz yolu ya da saz üslubu Osmanlı sanatının yaygın bir bezeme üslubudur. Bu üslubun ana motifleri, kıvrık, sivri uçlu, hançer formundaki yapraklarla hatayî çeşitlemeleridir. Özellikle sırt çizgisi kalın çekilmiş iri, kıvrık yaprak motifi 16. Yüzyıl ilk çeyreği başlarında, 1520 yılında İstanbul sarayının ehli hiref örgütüne girmiş olan ressam Şah Kulu'nun yorumuyla yaratılmıştır (www.turkislamsanatlari.com, 28.07.2009).

16. Yüzyılın ilk çeyreğinden sonra görülen saz üslubu hatayi ve hançer yaprakları ile beraber bir kompozisyon oluşturmuştur. Resim 38 de görülen kaftan saz üslubunun en güzel örneklerinden bir tanesidir. Hatayî, yaprak ve çiçeklerden oluşan ahenkli, hareketli, birbirini tekrarlamayan ve serbest bir kompozisyonu vardır.

Şekil 38. Saz yolu usulü gülistani kemha kaftan
16. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi

Şekil 39. Saz yolu usulü çatma kumaş 16. Yüzyıl
Victoria and Albert Museum
(Gürsu, 1988: 73)

Türk Rokokosu: 18. Yüzyılın ikinci yarısından sonra diğer bütün dekoratif sanatlarda görülen Türk rokokosunun özellikleri, kumaşlarda küçük çiçek buketleri, kıvrık daldan çıkan küçük çiçek kompozisyonları olarak karşımıza çıkar (Gürsu, 1988: 139).

Kompozisyonlar çiçeklerden oluşur, fakat yer yer gölgeli renklendirmelerle çiçeklere boyut kazandırma eylemi bu dönemdeki batı etkisini yansıtır. Bütün dekoratif sanatlarda kendi teknik özellikleri içinde görülen küçük serpmе buketler, iri kıvrımlı yapraklar, güllerle dolu sepetler, çatmalarda görülen fiyonkların yer aldığı ağır süsleme üslubudur (Denny, 1982: 120).

Şekil 40. Çiçek buketleri motifli çocuk kaftanı
18. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
(Öz, 1951, Gürsu, 1988: 152)

Şekil 41. Türk Rokokosu üslubunda seraser şalvar
18. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
(Öz, 1951, Gürsu, 1988: 151)

Çınar Yaprağı: Stilize çınar yaprağı şeklindeki palmetler kaydırılmış eksen üzerinde yerleştirilmiş olarak kullanılmışlardır (Gürsu, 1988: 133).

Şekil 42. Çınar yaprağı motifli
çatma kumaş 17. Yüzyıl
Victoria and Albert Museum
(Gürsu, 1988: 149)
(www.msxlabs.org, 22.07.2009)

Şekil 43. Çınar yaprağı motifli
kemha kumaş 17. Yüzyıl
Victoria and Albert Museum
(Gürsu, 1988: 77)

Hançer Yaprığı: Boston Güzel Sanatlar Müzesi'ndeki kemha kumaş örneğinde, kompozisyon hançer yapraklarının bir sağa bir sola doğru eğilmiş diyagonal bir şekilde, aralarına üçer adet yıldız motifi yerleştirilerek oluşturulmuştur.

Şekil 44. Hançer
yaprığı motifli kemha
kumaş 17. Yüzyıl
Museum of Fine Arts,
Boston (Gürsu, 1988:
128)

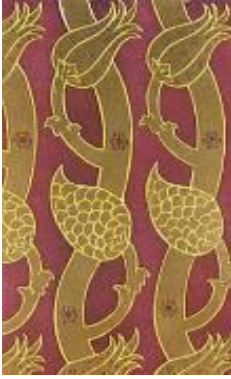

Şekil 45. Hançer
yaprığı motifli kürk
astarlı serenk kaftan 16.
Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi

Şekil 46. Hançer yaprağı
motifli zerbeft kumaş 16.
Yüzyıl
Washington Textile Museum
(Gürsu, 1988: 98)

Kozalak Motifi: 16 ve 17. Yüzyıl kumaşlarında görülen bir motiftir. Tek motif olarak, kıvrık dal üzerinde stilize kozalaklar ve diğer bitkisel bezemelerle birlikte kullanılmıştır.

Şekil 47. Kozalak motifli çatma kumaş
16. Yüzyıl
(<http://home.earthlink.net>, 20.07.2009)

Şekil 48. Kozalak motifli çatma kumaş
16. Yüzyıl Konya Mevlana Müzesi
(Öz, 1951, Gürsu, 1988: 73)

Şekil 49. Kozalak motifli kemha çocuk kaftanı
17. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi

Şekil 50. Kozalak motifli kemha kaftan
16. Yüzyıl Topkapı Sarayı Müzesi
(www.turkishculture.org, 20.07.2009)

Şakayık: Türk süsleme sanatlarının sevilen diğer bir çiçeği de “şakayık” motifidir. “Şakayık” kelimesi “fazla açılmış” anlamını taşımaktadır. Hatayî gibi çok yapraklı, hacimce büyük bir çiçek olan şakayık, bitki özellikleriyle çok açılmış ve göbeği dışa fırlayan bir gül özelliği gösterir (Cantay, 2008: 34). (<http://www.turkishstudies.net>, 24.07.2009).

Ağaç Motifleri: Türk süslemeciliğinde, selvi, hurma, hayat ağacı, meyve ağaçları ve çiçek açmış ağaçlar, bahar dalları önem arz edecek şekilde kullanılmıştır. Özellikle Kanuni döneminde Karamemi'nin kullandığı bahar dalları tezhip sanatında önemli bir yere sahiptir (<http://ismek.ibb.gov.tr>, 29.07.2009). Türk kumaşlarında kullanılan ağaçlar çok çeşitlidir. Bunlar:

Selvi Ağacı Motifi; İslam dininde önemli bir yeri vardır. Mezarlıkları süsleyen selvi ebedi hayatın sembolüdür. Selvi gerek stilize edilerek gerekse natüralist tarzda kumaşları süsler. 18. Yüzyılda sevilerek kullanılmıştır (Gürsu, 1988:164).

Şekil 51. Selvi ağacı motifli çatma kumaş
18. Yüzyıl
Victoria and Albert Museum
(Gürsu, 1988: 77)

Bahar Açmış Ağaç Motifi; 16. Yüzyılın ikinci yarısında ilk nakkaşbaşı Karamemi'nin yazma tezhibinde ortaya çıkan ve bütün süsleme dallarında uygulanan bahar açmış ağaç motifine ait kumaş örneği bir çocuk kaftanında görülen desendir (Gürsu, 1988: 164).

Şekil 52. Bahar açmış ağaç motifli
kemha çocuk kaftanı
16. Yüzyıl Topkapı Sarayı Müzesi
(www.turkishculture.org, 20.07.2009)

Şekil 53. Bahar açmış ağaç motifli
seraser çocuk kaftanı
17. Yüzyıl Topkapı Sarayı Müzesi
(www.turkishculture.org, 20.07.2009)

Hurma Ağacı Motifi; İslamiyet'in kutsal bir meyvesidir. Dallardan sarkan natüralist üsluptaki meyveleriyle hurma ağacı motifi kumaşları natüralist bir üslupla birkaç kumaş deseninde görülmüştür (Gürsu, 1988: 164).

Şekil 54. Hurma ağacı motifli kemha kumaş
parçası 17. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
(Gürsu, 1988: 123)

Şekil 55. Hurma ağacı motifli kemha kumaş
16. Yüzyılın İkinci Yarısı-
17. Yüzyıl
(www.turkishculture.org, 20.07.2009)

Bitkisel bezemelerle birlikte sembolik ve geometrik v.b. bezemeler kullanılarak çeşitli kumaş desenleri yapılmıştır. Bunlarda en çok rastlananlarından biride Çark-ı Felek motifidir. Sembolik motif grubunda olmakla birlikte kumaşlarda çiçeklerle beraber kullanılır (Gürsu, 1988: 164).

Şekil 56. Çark-ı felek motifli
kemha kumaş parçası
17. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
(Gürsu, 1988: 146)

Şekil 57. Çark-ı felek motifli kemha kumaş
parçası
17. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
(Öz, 1950, Gürsu, 1988: 146)

Yukarıda açıklanan bitkisel motiflerin kumaş üzerinde yerleştirilmesi yani kompozisyonu incelendiğinde çok farklı yerleştirme düzenleriyle karşılaşmaktayız. Kumaşları kompozisyon özelliklerine göre şöyle gruplandırabiliriz:

- 1- Boyuna yerleştirilen motiflerle oluşan kompozisyon (Şekil 16, 18, 25, 32, 34, 35, 43, 45, 47, 50).
- 2- Yatay yerleştirilen motiflerle oluşan kompozisyon (Şekil 3, 30, 31, 51, 53).
- 3- Birbirinin boşluğuna yerleştirilen motiflerle oluşan kompozisyon (Şekil 2, 6, 9, 12, 15, 20, 21, 22, 24, 27, 33, 42, 48, 49, 52, 55).
- 4- Bütün yüzeyi (girift) kaplayan motiflerle oluşan kompozisyon (Şekil 13, 28, 36, 38, 39).

- 5- Zigzag şeklinde yerleştirilen motiflerle oluşan kompozisyon (Şekil 44, 46).
- 6- Merkezden dağılan kompozisyon (Şekil 19, 23).

Kumaş örneklerinde kompozisyon türlerinden en çok birbirinin boşluğuna yerleştirilen motiflerle oluşan kompozisyon formlarının işlendiği görülmektedir. Bazı örneklerde motifler yalın haliyle birbirinin boşluğuna yerleştirilmiş (Şekil 48), bazı örneklerde ise, bordürler içine alınarak yerleştirilmiş ve bordürler birbirine bağlantılı olarak devam etmiştir (Şekil 24, 33, 52).

Sonuç

16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da üretilen kumaşlar zengin motif ve kompozisyon özelliklerine sahiptir. Üretilen kumaş örneklerinde o devrin ustalarının alanlarında ne kadar başarılı olduğu açıkça görülmektedir.

16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da dokunan kumaşlarda en fazla görülen bitkisel bezemeler; Rumi, palmet, hatayı (nilüfer, şakayık, ve çiçek tomurcukları ve meyvalarının üsluplaştırılmış şekilleri), lotus, lale, karanfil, sümbül, gül, nar, elma, saz üslubu (kıvrık, sivri uçlu, hançer formundaki yapraklarla hatayı çeşitlemeleri), Türk Rokokosu (küçük çiçek buketleri, kıvrık daldan çıkan küçük çiçek kompozisyonları), çınar yaprağı, hançer yaprağı, kozalak, ağaç (bahar açmış ağaç motifi, hurma ağacı motifi vb.) ve çark-ı felek motifleridir. Bu motifler kumaşlarda bazen tek başlarına bazen de birkaç motif bir arada kullanılmıştır. Çoğunlukla aynı tür motifin tek başına kullanıldığı ve kompozisyon çeşidi olarak ta birbirinin boşluğuna yerleştirilen kompozisyon türünün kullanıldığı tespit edilmiştir.

Osmanlı kumaş sanatında en çok kullanılan bitkisel bezemeler olmakla birlikte, diğer bezeme türleri de kullanılmıştır. Bazı kumaşlarda da geometrik düzen içerisinde bitkisel, figürlü, nesnel ve sembolik bezemelerden biri veya birkaçı birlikte kullanılmıştır. Bu nedenle Osmanlı kumaşlarındaki bezeme gruplarını ve kullanılan motifleri içeren çalışmaların yapılması Türk kültürünün tanıtılması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından önemlidir.

KAYNAKLAR

Akpınarlı, H. Feriha (1996). *Şanlıurfa Çulha Dokumacılığı*, ŞURKAV Yayınları: 13, Şanlıurfa.

Akpınarlı, H. Feriha (2008). “Osmanlı Dokumalarındaki Kuş Motifinin İncelenmesi”, Ciepö-18 Erken-Osmanlı ve Osmanlı Araştırmaları, Uluslararası Komitesi-15. Sempozyumu, 25-30 Ağustos, Zagreb-Hırvatistan.

Akpınarlı, H. Feriha (2009). “Çankırı Geleneksel Kadın Giysilerinde Kullanılan Kumaş Özelliklerinin İncelenmesi”, Resimden Tezhibe, Ağaç Baskıdan Çiniye, Kilimden Giysiye Geleneksel Türk Sanatları Sempozyumu, 4-6 Haziran, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Erzurum.

Arık, Sibel (2009). “Türk Dokumacılık Sanatında Nar Motifi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, (<http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/viewFile/518/363> 20 07 2009).

Atasoy, N., Denny, B. W., Tezcan, H., Mackie, W. L., (2001). *İpek Osmanlı Dokuma Sanatı*, TEB Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.

Aytaç, Çetin (1982). *El Dokumacılığı*, İstanbul.

Bostancıoğlu, Hayat (2008). “Tezhip Sanatı'nda ve Diğer Türk Süsleme Sanatlarında Kullanılan Motifler”, (<http://www.restoraturk.com>, 24.07.2009).

Cantay, Gönül (2008). “Türk Süsleme Sanatında Meyve” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 3/5 Fall 2008 (<http://www.turkishstudies.net>, 24.07.2009).

Çağman, Filiz (1983). “Osmanlı Sanatında Başlıca Üslup ve Bezeme Motifleri”, *Anadolu Medeniyetleri*, Cilt: 3, İstanbul.

Dalsar, Fahri (1960). *Bursa'da İpekçilik*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Demiriz, Yıldız (1980). “Türk Sanatında Bahar Açmış Meyva Ağacı Motifi”, I. Milli Türkoloji Kongresi, Tebliğler, İstanbul.

Denny, Walter (1982). “Textiles”, *Tulips, Arabesques and Turbans*, ed. Y. Petsoupolos, London.

Devellioğlu, Ferit (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara.

Görünür, Lale., Ögel, Semra (2006). “Osmanlı Kaftanları ile Entarilerinin Farkları ve Kullanılışları”, *İTÜ Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, İstanbul.

Gürsu, Nevber (1988). *Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler*, Redhouse Yayınevi, İstanbul.

Keskiner, Cahide (2007). *Turkish Motifs (Türk Motifleri)*, Turing Yayınları/Yayınevi, İstanbul.

Öz, Tahsin (1946). *Türk Kumaş ve Kadifeleri I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Öz, Tahsin (1950). *Türk Kumaş ve Kadifeleri II*, MEB Basımevi, İstanbul.

Öz, Tahsin (1951). *Türk Kumaş ve Kadifeleri II*, 17-19 Yüzyıl ve Kumaş Süslemesi, MEB Basımevi, İstanbul.

Tezcan, Hülya (1984). “Eski Türk Kumaşlarından Örnekler”, *Sanat Dünyamız Özel Sayısı*, İstanbul.

Tezcan, Hülya (1997). “Bursa’da İpekçilik ve İpekli Dokumacılık”, *Kültür ve Sanat Dergisi*, Türkiye İş Bankası, Sayı: 35, Ankara.

Tezcan, Hülya (2002). “Padişahlara Layık Kaftanlar”, *Skylife*, Yıl: 21, Sayı: 225, Doğan Ofset Yayıncılık ve Matbaacılık A. Ş. İstanbul.

Yağan, Şahin Yüksel (1978). *Türk El Dokumacılığı*, İstanbul.

Yetkin, Şerare (1993). “Türk Kumaş Sanatı”, *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 342, Sanat Dizisi: 45, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii A.Ş., Ankara.

<http://www.fussilet.com/osmanlida-giyim-t31805.0.html>, 20.07.2009

<http://www.forumturkiye.com>, 20.07.2009

<http://www.metmuseum.org>, 20.07.2009

<http://www.turkishculture.org>, 20.07.2009

<http://home.earthlink.net>, 20.07.2009

<http://www.diyadinnet.com>, 21.07.2009

<http://www.msxlabs.org>, 22.07.2009

http://www.hatdergisi.com/miniyatur_osmanli.htm, 23.07.2009

<http://www.bezemesanati.com>, 24.07.2009

<http://www.turkishstudies.net>, 24.07.2009

<http://www.perdeciler.com>, 27.07.2009

<http://www.turkislamsanatlari.com>, 28.07.2009

<http://ismek.ibb.gov.tr>, 29.07.2009

<http://www.tcoletribalrugs.com/article59Silk&Wool.html>, 19.08.2009